

Весна С. Зарковић*

Институт за српску културу Приштина, Лепосавић

ВЕЛИКЕ СИЛЕ, СТАРА СРБИЈА И СПОРАЗУМ У МИРЦШТЕГУ 1903. ГОДИНЕ**

Сажетак

Нерешена и недоречена питања са Берлинског конгреса још више су продубила кризу у југоисточној Европи која је утицала на Османско царство, али и на балканске државе. Споразум у Мирцштегу из 1903. године може се сматрати наставком Берлинског конгреса, јер је настојао да реши Источно питање и опстанак Османског царства у Европи. Потписан је између Аустроугарске и Русије – двеју сила које су полагале највећа очекивања и права на османско наслеђе и подржан од осталих великих сила. Састанак двојице владара је резултирао покретањем реформне акције у три вилајета – Солунском, Битољском и Косовском. Међутим, искључење територије Старе Србије северно од Шар планине из реформи на изричит захтев Аустроугарске директно је утицало на исход споразума из Мирцштега. Његово формално напуштање уследило је анексијом Босне и Херцеговине, када се Аустроугарска, мимо свих претходних договора и међународног права, једнострано одлучила на овај поступак.

У раду се анализом деловања великих сила, употребом историјског метода и хронолошким следом, указује на најзначајније моменте који су довели до појаве кризе и оружаних сукоба крајем XIX и почетком XX века.

Кључне речи: Споразум у Мирцштегу, велике силе, Источно питање, Османско царство, Македонија, Стара Србија

* Електронска адреса аутора: vesna.zarkovic07@gmail.com

** Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (ев. бр. 178028), који је одобрило и финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Политика мешања великих сила у поједина питања других држава доживела је врхунац у XIX веку на Берлинском конгресу. Плодно тло на којем су велике силе имале стални полигон за своје деловање био је Балкан са својим противуречностима. Не треба посебно истицати да су и те противуречности често потицале и биле део сукобљених интереса великих сила. Мешање у збивања међу балканским државама је био начин на који су се велике силе бавиле Источним питањем и Балканом.

Берлински конгрес је требало да донесе решење за Источно питање, које се током деветнаестог века и постепеног пропадања Османског царства наметнуло као централно питање у европској политици и друштву.¹ Европско интересовање за Источно питање утицало је на развој Османског царства, али истовремено и на развој Европе. Била је то својеврсна интеракција која није довољно запажена у историографији. Наиме, пажња истраживача је углавном усмеравана на утицаје који су из Европе долазили у Османско царство, али не и обратно.²

Чињеница да након Берлинског конгреса велике силе нису изгубиле интересовање за Балкан и мешања у међусобна питања балканских држава и народа говори да донета решења нису била добра. Део тих решења односио се на простор Старе и Јужне Србије, где је ситуација по интензитету збивања, била лошија од оне пре Конгреса. Многи параметри, попут промењене демографске слике, лоших економских прилика, погоршане безбедносне ситуације и стања безвлашћа указивали су на лошу ситуацију. Простор Старе Србије је био екстремна слика лоших прилика у Османском царству.

На ту слику су скретали пажњу многи политичари, путописци и научници који су боравили на овим просторима. Један од њих који је оставио упечатљиво сећање на прилике у Старој Србији био је

---

1) Иако се литература посвећена овом питању знатно увећала, ипак, још увек је основна и незаобилазна студија: Васил Поповић, *Источно питање: историјски преглед борбе око остатка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Службени лист СРЈ, Балканолошки институт САНУ, Београд, 1996³. У Београду је 1999. године одржан Међународни научни скуп са којег је штампан зборник радова *Европа и источно питање: (1878–1923): политичке и цивилизацијске промене*, (гл. уредник Славенко Терзић), Историјски институт САНУ, Београд 2001. На скупу су презентовани радови који са разних аспеката осветљавају ово сложено питање. Независно од тога, бројни аутори су дали осврт на поједине сегменте Источног питања: Милош Ковић, *Дизраели и источно питање*, Слио, Београд, 2018²; Бранко Надовеза, *Србија и Источно питање*, Милігех, Београд, 2011; Чедомир Попов, *Источно питање и српска револуција: 1804–1918*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008; Марко Живковић, *Источно питање и Кримски рат*, Студентски културни центар, Ниш, 2006, и др

2) Leslie Rogne Schumacher, "The Eastern Question as a Europe question: Viewing the ascent of 'Europe' through the lens of Ottoman decline", *Journal of European Studies*, SAGE Publishing, London, vol. 44(1)/2014, стр. 64.

Артур Еванс, познати археолог који је током јула и августа 1883. године пропутовао Старом Србијом. Значај његовог извештаја је у чињеници да је написан од стране доброг познаваоца ситуације на Балкану и није импресија човека који се први пут среће с тим крајем.³ Износећи ситуацију, Еванс даје карактеристику Арбанаса у Старој Србији за које каже да су: „... сировији и фанатичнији од оних на јадранској обали, дати њима комплетну локалну аутономију било би једноставно давање одрешених руку да угњетавају, чак и више него сада, марљиву хришћанску популацију дарданске равнице“.⁴ Занимљива су многа његова запажања о положају хришћана која се, углавном, не поклапају са политиком британске владе.⁵ О стању у Старој Србији Еванс наводи: „Од завршетка Берлинског конгреса хришћанска популација Дарданије (тако Еванс означава простор Косова и Метохије – В. З.), угњетавана је као никада пре од како људски ум памти“.⁶

До европских влада, и ређе јавности, долазили су и други извештаји који су говорили о лошем положају хришћана у Османском царству. Реакција европских сила није била ни адекватна, ни приближна очекивањима потчињених хришћана, па и онда када су извештаји долазили од званичних представника балканских држава, које су након склапања конзуларних конвенција упућивале своје конзуле у унутрашњост европске Турске. Склапање конвенције је био процес који је дуго трајао, нарочито за Србију, која је на потписивање од стране Османског царства чекала седам, а на ратификацију још додатних десет година.⁷ Да није било конзулата у Приштини, Скопљу, Битољу и Серу многа злодела учињена над Србима данас не би била позната.⁸ Реакције великих сила, које су првенствено водиле рачуна о својим интересима, су најчешће долазиле после

3) Александар Раствоић, *Велика Британија и Косовски вилајет 1877–1912. године*, Завод за уџбенике, Београд, 2015, стр. 17.

4) Милош Јагодић, „Два извештаја Артура Еванса о Старој Србији из 1883. године“, *Мешовита грађа–Miscellanea*, Историјски институт, Београд, XXX, 2009, стр. 83.

5) Вид. Александар Раствоић, *Велика Британија и Србија 1878–1889*, Службени лист СРЈ, Историјски институт, Београд, 2000. .

6) Милош Јагодић, „Два извештаја Артура Еванса о Старој Србији из 1883. године“, нав. дело, стр. 85. Занимљиво је да је овај Евансов извештај објављен у збирци докумената *English documents on the Albanian League of Prizren and the Start of the Disintegration of the Balkans (1877–1885) II*, (ed. Skender Rizaj, Rilindja), Prishtinë 1996, стр. 398–399 „али фалсификован и тенденциозно скраћен“ (Милош Јагодић, „Два извештаја Артура Еванса о Старој Србији из 1883. године“, нав. дело, стр. 81).

7) О томе вид. Михаило Војводић, „Конзуларна конвенција између Краљевине Србије и Турске (1879–1996)“, *Вардарски зборник*, Српска академија наука и уметности, Београд, бр. 3, 2004, стр. 8–32.

8) Јелена Лопичић Јанчић, „Конзулат Краљевине Србије у Приштини 1889–1912. године“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 03/2017, стр. 274

великих и узбуњујућих сукоба између хришћана и турске државе. Иако незадовољни берлинским одредбама, балканске државе и поробљени хришћански народи у Османском царству су очекивали истрајност великих сила на њиховом спровођењу. С друге стране, Порта и султан су на све начине настојали да избегну спровођење прихваћених одлука Конгреса.

Значајна одлука Берлинског уговора налазила се у члану 23 и предвиђала је реформе које треба спровести на Криту и другим деловима европске Турске.⁹ Међутим, Османско царство је непрестано оклевало и одлагало са извршавањем преузетих обавеза. Порта и султан су на тај начин повлађивали конзервативним елементима у држави, али проблеме нису решавали. Проблеми су били разнородни: економски, социјални, политички, национални и провлачили су се током дужег периода. У циљу њиховог решавања неке одлуке, донете још почетком XIX века, су имале карактер реформи. Ипак, у историографији се узима да су реформе у Османском царству започеле доношењем Хатишерифа од Гилхане 3. новембра 1839. године. Од тада је текао реформни процес који се назива Танзимат (уредбе, реформе, преуређење, организовање). Због отпора према реформама овај процес није имао велики успех и ни до најновијег времена није завршен.¹⁰ Одлуке Берлинског конгреса о увођењу реформи које су имале циљ да побољшају положај хришћана, директно су наметнуте од странаца, те је сасвим разумљив и отпор према њиховом спровођењу.

Иако су највећи уплив и интересовање за збивања у Османском царству испољавале Русија и Аустроугарска, намеће се закључак да је по питању реформи најутицајнија била Велика Британија. Француски утицај на реформе је био видљив у првој половини XIX века, а Немачка и Италија се лагано укључују тек крајем XIX и почетком XX столећа. Наметање реформи и отпор њиховом спровођењу узајамно су повезани и карактеришу период од Берлинског конгреса до Балканских ратова, нарочито последње две деценије турске владавине на Балкану. Време од половине деведесетих година XIX века обележили су бројни догађаји, па се зато Споразум у Мирџштегу наметнуо као коначно решење.

Споразуму су претходила велика национална питања, попут Јерменског, Критског и Македонског. Управо се увођење реформи везује

9) *The Great European Treaties of the Nineteenth Century*, (ed. sir Augustus Oakes and R. B. Mowat, Introduction by sir H. Erle Richards), The Clarendon press, Oxford, 1930, стр. 344.

10) Илбер Ортајли, *Најдужи век империје*, Српска књижевна задруга, Београд, 2004, стр. 15, 232.

за Јерменско питање.¹¹ Велико страдање Јермена средином деведесетих година изазвало је згражавање у Европи, због којег су велике силе, под утицајем Британије, априла 1895. године донеле пројекат реформи. Султан је прихватио пројекат и издао декрет 15. октобра исте године.¹² Формирана је и комисија која је требало да надгледа спровођење реформи, али је страдање Јермена настављено. Рад комисије се, као и много пута до тада, свео на прикривање проблема.

Реаговање Европе и покушај да се изнађе решење за Јерменско питање послужили су као пример другим народима на Балканском полуострву, који су на сличне начине настојали да привуку пажњу и укажу на тежак положај. Убрзо су сукоби избили и на Криту. Даљи развој догађаја и заоштравање ситуације претили су ескалацијом сукоба и нагнали Европу на поновно ангажовање. Велике силе су извршиле додатни притисак на султана, који је био приморан да 21. априла 1896. године објави ираду о увођењу реформи у три румелијска вилајета: Солунском, Битољском и Косовском.¹³ Оваква европска акција је уследила јер су велике силе схватиле да се „тадашњи турски режим не може модернизовати нити провести реформе обећане у Берлинском уговору“.¹⁴

Наметнуто решење је подразумевало да контролу над реформама преузму европске државе. Међутим, заједничко деловање великих сила спречавали су супротстављени међусобни интереси. Иако су знале да Османско царство, са свим потешкоћама, неће моћи да опстане, велике силе нису хтеле да дозволе да се било ко окористи од његове пропасти. У јеку јерменских покоља, критског устанка и рата који је због тога избио између Грчке и Турске, велике силе су нашле *modus vivendi*, који је гласио: очување *status quo*. На овакву одлуку утицао је и споразум између Србије и Бугарске потписан почетком марта 1897. године. Плашећи се да би ове балканске државе могле постићи договор око даље судбине Турске, Русија и Аустроугарска – „две вековне непријатељице“, са највећим

11) О овоме прегледно и концизно у: Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Vol. II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, 2005, стр. 200–205

12) Ал[екса] Станојевић, *О политичким реформама у Старој Србији и Македонији*, Штампарија Доситије Обрадовић, Београд, 1902, стр. 17. Уп. приказ и оцену: Коста Кумануди, „О политичким реформама у Старој Србији и Македонији од проф. Ал. Станојевића“, *Српски књижевни гласник*, Штампарија Петра Јоцковића, Београд, бр. III /1/1903, стр. 68–75.

13) *Британски документи за историјата на Македонија (1901–1904)*, том VI, (редактор Александар Трајановски), Државен архив на Република Македонија, Македоника литера, Скопје, 2012, док. 156, стр. 463.

14) Васиљ Поповић, *Источно питање: историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, нав. дело, стр. 152.

очекивањима од османског наслеђа склопиле су током маја 1897. године договор о очувању Османског царства по принципу *status quo*.¹⁵

Споразум, потписан у Санкт Петербургу је истакао очување *status quo* „све док околности дозвољавају“ и одредио десетогодишњи мирни развој руско–аустројских односа. Обе стране су се сложиле да се уздрже од агресивности на Балкану и да питање Цариграда и мореуза буде предмет међународне расправе међу страним силама. Аустроугарска је, у случају било какве промене овог споразума, најавила окончање окупације Босне и Херцеговине и њено припајање. Ова најавна се односила и на Новопазарски санџак, уз могућност формирања независне Албаније. Такве мере са аустроугарске стране су имале за циљ да спрече стварање велике словенске државе на Балкану, која би могла послужити као руска база.¹⁶ Овај договор двеју потписница споразума је усмерио даља збивања на Балкану.

Постигнут договор двеју супротстављених страна изненадио је не само Османско царство, него и остале велике силе и балканске државе, које су биле у обавези да га прихвате. На тај начин се Османском царству продужавао живот, нудила нека врста сигурности и привид суверенитета. Русија и Аустроугарска су одлагале деловање на Балкану и решавале актуелне проблеме: прва на Далеком истоку, а друга у Босни и Херцеговини. Поробљени балкански хришћани гајили су наду да се, ипак, ради на побољшању њиховог положаја, а Бугарска да ће, након добијања аутономије, лакше припојити Македонију по принципу Источне Румелије. Осталим великим силама сачувао је њихове позиције, са могућношћу да их поправе. Ипак, примарни циљ овог уговора је био држање под контролом балканских земаља од евентуалних акција.¹⁷

Каснији догађаји су се смењивали великом брзином коју нису могле да прате европске државе. Улазак Грчке у рат против Османског царства довео је до организовања и покретања турске војске. Један њен део, већином добровољаца, дошао је из Старе Србије. Били су то Арбанаси, који су још за време заседања Берлинског конгреса преузели улогу „бранитеља Царства“. Они су по повратку, разочарани крајњим исходом и додатно револтирани притисцима великих сила да се уведу реформе, са оружјем преосталим из рата чинили

15) Михаило Војводић, „Аустро–руски споразум 1897. године“, у: Михаило Војводић, *Путеви српске дипломатије–огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку*, Клио, Београд, 1999, стр. 107–119.

16) Lora Gerd, *Russian policy on the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878–1914)*, De Gruyter, Warsaw and Berlin, 2014, стр. 12.

17) Михаило Војводић, „Аустро–руски споразум 1897. године“, нав. дело, стр. 113.

зулуме по Старој Србији. Иако такво њихово понашање није било ново и непознато, интензитет зулума је превазилазио дотадашње размере, па је зато морала да интервенише и српска дипломатија. Преписка између министара иностраних дела Краљевине Србије и Османског царства, као и попис учињених злодела, унети су у тзв. *Плаву књигу*.¹⁸ Њу је требало предати амбасадорима великих сила на Првој конференцији о миру, одржаној у Хагу 1899. године, али та замисао није реализована.¹⁹

Догађаји око Јерменског и Критског питања послужили су као пример за даље акције Бугара око Македоније. Разни бугарски комитети, неретко међусобно супротстављени, предузимали су бројне крваве акције, настојећи да скрену пажњу великих сила. Такво деловање је било засновано на бугарској тактици која је подразумевала: 1. крваве акције које би довеле до интервенције великих сила, 2. добијање аутономије за Македонију, односно три румелијска вилајета, и 3. присаједињење те аутономне области.²⁰ Овакав став комитета често је збуњивао широке масе. О томе је у мемоарима писао Коста Ципушев, близак пријатељ Гоце Делчева. На питање пријатеља и сабораца током 1902. године зашто се боримо за аутономију Македоније и Једрена (Једренске области) а не за уједињење са Бугарском, Делчев је одговорио: „Другови, не видите ли да ми сада нисмо робови већ распадајуће турске државе, али смо робови великих европских сила којима је Турска у Берлину потписала пуну капитулацију. Зато се морамо борити за аутономију Македоније и Једрена да их сачувамо у целини као позорницу за њихово будуће усклађивање са заједничком бугарском домовином“.²¹ Сличне изјаве су долазиле и од других првака македонских револуционарних комитета.²²

18) *Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898–1899*, Државна штампарија, Београд, 1899.

19) Михаило Војводић, „Плава књига’ о страдањима Срба у Старој Србији“, у: Михаило Војводић, *Изазови српске спољне политике (1791–1918). Оглед и расправе*, Историјски институт, Београд, 2007, стр. 265–274. Ова конференција је одржана након покушаја да се оснује једно међународно правосудно тело за спречавање и кажњавање кршења женевских конвенција. Покретач те идеје је био Гистав Мојније, један од оснивача Међународног комитета Црвеног крста. Идеја није прихваћена јер је то још увек било време традиционалног схватања државног суверенитета - Драган Јовашевић, „Србија и Хашки трибунал – између права и политике“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 03/2011, стр. 323.

20) Славенко Терзић, *Стара Србија (XIX–XX век): драма једне цивилизације. Раишка, Косово и Метохија, Скопско–тетовска област*, Православна реч, Историјски институт, Нови Сад–Београд, 2012, 145

21) Димитър Гоцев, *Идејата за автономия като тактика в програмите на национално–освободителното движение в Македония и Одринско (1893–1941)*, Българска академия на науките, София, 1983. Internet, http://macedonia.kroraina.com/dg/dgoc_3.htm, 19/01/2019.

22) Димитър Гоцев, *Идејата за автономия като тактика в програмите на национално–*

Срби из тих крајева, суочени са бугарским упадима и притисцима комитетлија су почели да се организују за одбрану. Из Србије су им у помоћ све чешће пристизале чете, које су биле део акције појединих удружења, а не званичних власти. Српска држава, због туркофилске политике и обавеза према Аустроугарској, с којом је двор Обреновића имао тајну конвенцију из 1881. и 1889. године, није званично учествовала у организовању чета све до 1903. године.²³

Користећи се насталом ситуацијом и суочени са појачаним деловањем великих сила, Арбанаси су наставили са својим акцијама. Оштрица њиховог деловања била је усмерена према Србима, који су, према арбанашком схватању, заснованом на пропаганди Аустроугарске, били главни кривци за деловање великих сила у Старој Србији. Поред појединачних зулума, неколико већих арбанашких акција завређује пажњу. То су тзв. Пећка лига организована током 1899. године, која је настојала да настави акцију Призренске лиге, и Афера у Ибарском Колашину током 1901–1902. године, када се тежило исељавању српског становништва из области између Косовске Митровице и Новог Пазара.²⁴ На тај начин би се створила чвршћа веза између ова два града на западу Османског царства, али и ослободио терен од непоузданог и непријатељски расположеног становништва за будућу железничку пругу Увац–Митровица. У оба случаја су то били интереси Аустроугарске, која је на Берлинском конгресу добила мандат за деловање „до иза Митровице“;²⁵ што јасно говори о иницијатору деловања. Афера у Ибарском Колашину резултирала је отварањем руског конзулата у Косовској Митровици 1903. године, а убрзо затим и аустроугарског. Отварањем својих представништава две силе су потврдиле и учврстиле своје присуство у овом важном граду. Ситуацију на терену су додатно компликовале акције предузимане од стране Арбанаса. Охрабрени и потпомогнути од појединих спољних фактора, Арбанаси су се отворено супротставили и представницима Русије. Резултат таквог деловања у другој половини 1903. године су убиства двојице конзула,

---

освободителното движење в Македонија и Одринско (1893–1941), нав. дело, *passim*.

23) Владимир Илић, *Српска четничка акција 1903–1912*, Ecolibri, Београд, 2006.

24) Весна Зарковић, „Збор Арбанаса у Пећи 1899. године и његове последице“, *Баштина*, Институт за српску културу, Приштина, Лепосавић, св. 38/2015, стр. 79–92; Весна Зарковић, *Афера у Ибарском Колашину 1901–1902. године*, Институт за српску културу Приштина, Лепосавић, 2008.

25) *Србија 1878, документи*, (приредили Михаило Војводић, Драгољуб Р. Живојиновић, Андреј Митровић, Радван Самарџић), Српска књижевна задруга, Београд, 1978. стр. 565; “The Government of Austria–Hungary, not desiring to undertake the administration of the Sandjak of Novi-Bazar, which extends between Servia and Montenegro in a south-easterly direction to the other side of Mitrovitz, the Ottoman Administration will continue to exercise its functions there” – *The Great European Treaties*, нав. дело, стр. 345.

Григорија Степановича Шчербине у Митровици и Александра Аркадијевича Ростковског у Битољу.²⁶

Главни реметилачки фактор стабилности на Косову и Метохији су били Арбанаси, који су неретко имали како јавну, тако и прећутну подршку државних органа. За разлику од њих, у области јужно од Шар планине мир су угрожавали бугарски комитети чија је позиција по питању опстанка османске државе била дијаметрално супротна. Честе бомбашке акције током 1902. године довеле су 2. августа 1903. године до избијања устанка, који је захватио делове Солунског, Битољског и Косовског вилајета. Овај крваво угушен устанак изазвао је реакцију великих сила, које су поново активирале неиспуњена реформска обећања.²⁷

Закупљена проблемом на Далеком истоку, Русија није могла да посвети праву пажњу балканским питањима. Ипак, наставила је да и даље традиционално подржава Јужне Словене, тражећи нове начине за деловање. Немири из 1902. године подстакли су је да покрене питање реформи у три вилајета, са којим су се сагласиле Британија и Француска, износећи идентичне предлоге. Представке које су руски и аустроугарски посланици чинили у Цариграду приморали су Турке да августа месеца исте године први пут спомену реч реформа.²⁸ Султан је тада дао сагласност да се спроведу реформе, али осим тога ништа више није урађено. Такав турски поступак и стални немири у три вилајета утицали су на руског и аустроугарског посланика да се новембра месеца са једним енергичним захтевом појаве на Порти и код султана. Желећи да предухитри велике силе и њихове пројекте султан је 8. децембра 1902. године потписао уредбу о реформама у Македонији. Суочене са претходним искуством, велике силе су наставиле да раде на свом реформном програму, усвојеном 21. фебруара 1903. године, приликом посете Бечу од стране новог руског министра спољних послова Владимира Ламсдорфа.²⁹ Такозвани Бечки програм се није много разликовао од султановог децембарског, што говори да су западне силе уобличиле

26) Весна Зарковић, „Руске дипломате на удару агентатора у Косовском и Битољском вилајету почетком XX века“, *Баштина*, Институт за српску културу Приштина, Лепосавић, св. 32/2012, стр. 136.

27) Александар Раствовић, *Велика Британија и Косовски вилајет 1877–1912. године*, нав. дело, стр. 120–121.

28) Михаило Војводић, „Акција Србије на остваривању реформи у Европској Турској у првој половини 1903. године“, у: Михаило Војводић, *Изазови српске спољне политике*, Историјски институт, Београд, 2007, стр. 296.

29) Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, нав. дело, стр. 210.

руске захтеве.³⁰ Захваљујући интересима великих сила и Бечком програму привидно је био сачуван, ионако све слабији, османски суверенитет над трима вилајетима.

Кључ реформи је био у стварању нове жандармерије под контролом страних официра у коју би се, попут муслимана, регрутовали локални хришћани. План је предвиђао разоружавање становништва, и као такав, изазивао подозрење код арбанашких лидера на Косову, који су у томе поново видели пут који их уводи у неку од хришћанских држава.³¹

О томе шта су реформе доносиле поробљеним хришћанима говори и изјава Манделстама, заступника руског конзула у Скопљу, који је тврдио да „целокупан рад Турске на увођењу реформи и начин на који је он вођен сматра као нарочито удешено изазивање хришћана на отпор; представници власти у оном вилајету најобичнији су разбојници чији је старешина Хилми–паша у кога су толике наде полагање“.³² У таквом расположењу, на Илиндан, 02. августа 1903. године дошло је до устанка у Македонији који је изазвао прекомерну реакцију турских власти.

Крваво угушење устанка значило је да је Бечки програм реформи мртав, али су главни иницијатори, Русија и Аустроугарска наставиле да раде у истом правцу. Њихови цареви Николај II и Франц Јозеф састали су се у Штајерској, у ловачком дворцу Мирцштег октобра 1903. године и договорили програм о спровођењу реформи за три румелијска вилајета, познат као Споразум из Мирцштега (Mürzsteg Agreement или Mürzsteg Punctuation). Програм је предвиђао реформу полиције под међународном контролом. Султан Абдул Хамид је на овај начин успео да задржи Македонију у склопу Османског царства, али не без уплитања великих сила и појаве насиља.³³

Иако је у Мирцштегу био постигнут договор о даљим корацима и о томе били обавештени руски и аустроугарски посланици у Цариграду, оклевало се са предајом званичне ноте Порти и султану.

30) Сретен Мартиновић, „Децембарски и Бечки програм реформи у Турској 1902/1903. године и став Русије према Албанцима“, *Обележја*, НИРО Јединство, Приштина, бр. 3/1985, стр. 57–75.

31) Noel Malcolm, *Kosovo, a short history*, Papermac, London, 1998, стр. 234.

32) Архив САНУ, Заоставштина Михаила Ристића, бр. 14243, Конзулат Краљевине Србије у Битољу (Михаило Г. Ристић) – Министарству иностраних дела Краљевине Србије у Београду, ПП бр. 505, 29. јули 1903; Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914, приредио Андрија Раденић, Српска академија наука и уметности, Београд, 1991, књ. I, св. I, док. бр. 133, стр. 276–286.

33) Робер Мантран (пр.), *Историја Османског царства*, Слио, Београд, 2002, стр. 675.

Разлог је био у жељи да се захтеви из Мирциштега што боље усагласе. У предложеној ноти из Мирциштега била је једна тачка у којој се Порти скретала пажња на тешкоће хришћана у Старој Србији и тражило предузимање енергичних мера против Арбанаса. Аустроугарска је захтевала да ова тачка не буде део званичне ноте, због чега се каснило са даљим корацима. Руски посланик у Цариграду Иван Зиновјев је такав став прокоментарисао на следећи начин; „За аустријског амбасадора не постоје албански зулуми, јер се ови зулуми не врше над католицима, који као и Албанци иду сербез под оружјем и уживају сва права, него над православним Србима, с којима се поступа као с бесправном рајом“.³⁴ Из спорења око ове тачке предложене ноте видео се став Аустроугарске и њени планови према Старој Србији.

Није само неслагање између Русије и Аустроугарске утицало на уобличавање заједничке ноте. На то је утицао и став других великих сила, пре свега Енглеске, која је имала своје захтеве. Меморандум са захтевима је предат двама силама још за време преговора њихових царева у Мирциштегу. У њему је наглашена опредељеност за реформисање Османског царства, али се, истовремено, инсистирало на предлозима, од којих је најважнији био да на челу три вилајета буде гувернер хришћанин, пореклом из неке земље која није потписница Берлинског уговора, нити нека од балканских држава. У крајњем случају, Енглеска је била спремна да прихвати да гувернер буде и муслиман, али да му се придодају два европска помоћника, који могу бити и из Русије и Аустроугарске. Предлагала је да се реорганизација жандармерије врши уз присуство официра великих сила, инсистирајући да султан отпусти све резервне трупе, нарочито у пограничним областима према Бугарској. Енглески предлози су прихваћени, али коначна форма још није била готова и требало је да буде усаглашена између Каличеа и Зиновјева. Овакви енглески предлози очигледно су водили рачуна о Бугарској и ишли јој наруку.

Аустроугарски и руски посланици, Каличе и Зиновјев су требали да одаберу страног официра који би управљао реорганизацијом жандармерије и пре предаје ноте Порти предлагали Маршалу, немачком посланику у Цариграду да то буде Немац. Међутим, иницијатива која је потекла с аустроугарске и руске стране није била прихватљива за Маршала, који је сматрао да одлуку треба донети у Берлину.³⁵ Овај предлог се поклапао са ранијом молбом Порте Немачкој, али је, као и претходни, одбијен од цара Вилхелма II,

34) Сретен Мартиновић, „Децембарски и Бечки програм реформи у Турској 1902/1903. године и став Русије према Албанцима“, нав. дело, стр. 66.

35) *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914*, 18–I, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, Berlin, 1924, Nr. 5615, стр. 369–372.

који је на тај начин показао шта мисли о томе какав ће бити резултат реформи.³⁶

После дужег времена усвојена је заједничка нота, која је садржала девет тачака:

1) Именоване цивилних представника Русије и Аустроугарске са задатком да надгледају рад генералног инспектора и подносе извештај својим владама о његовом раду.

2) Реформисање турске жандармерије у три вилајета, подељених у посебне секторе, којим би руководили један инострани генерал и страни официри.

3) Реформисање административних области требало је заокружити према националној припадности становника.

4) Примање хришћана у државну службу након преуређења управе и судства.

5) Формирање мешовите комисије састављене од подједнаког број муслимана и хришћана, са задатком да испита све злочине почињене у претходном периоду.

6) Надокнада штете хришћанима настале приликом гушења устанка.

7) Пострадала села ослободити плаћања једногодишњег пореза.

8) Обавезати Турску да примени фебруарски програм са прихваћеним изменама без одлагања.

9) Распуштање резерве и башибозука без одлагања.³⁷

Руски и аустроугарски амбасадори су 9. октобра 1903. године предали званични меморандум Порти, што није била уобичајена пракса према којој је прво требало упознати представнике великих сила. Разлика у односу на програм из фебруара била је и у томе што је меморандум био један заједнички, а не два појединачна, чиме се изражавала потпуна сагласност и одлучност у намери. Представке које је у Бечу и Петрограду учинила Британија узете су озбиљно у

36) Исто, Нг. 5616, стр. 372–373.

37) Детаљан садржај девет тачака меморандума вид. у: Архив Југославије, Збирка Јована Јовановића Пижона, 80–3–778–779; *Австриски документи за реформската акција на европските големи сили во Македонија 1903–1909*, предговор и редакција, Михајло Миноски, избор на документи и превод Горги Стојчевски, Државен Архив на Република Македонија, Скопје, 2002, док. 1, стр. 57–59. Милош Јагодић, *Српско–албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*, Завод за уџбенике, Београд, 2009, стр. 78.

разматрање.³⁸ Русија, а са њом и Србија су изразиле неслагање са идејом да се за команданта жандармерије постави немачки генерал, гледајући на то као пораст германског утицаја на Балкану. У Србији се још сматрало да Немачка, заједно са Аустроугарском, жели да одузме Русији главну улогу у реорганизацији три вилајета и да реформама да неповољну страну за локалне Словене.³⁹

Иако је Немачка у том тренутку стајала у позадини и није креирала приступ великих сила према Турској, имала је јасан став, који је у својим делима истакао Макс Вебер, „да Немачка мора стати на пут руској интенцији ка смањеном политичком и војном интегритету Турске и да мора дати све од себе како би се ограничило ширење руског утицаја на блискоисточни регион“.⁴⁰ Свесни ситуације да иза Споразума из Мирциштега стоји и Аустроугарска, Немачка је пружила подршку пројекту. Државни подсекретар за спољне послове Милберг је говорио да је, након примања заједничког саопштења, царска влада издала свом посланику у Цариграду инструкције да саветује Порту „de s'accorder avec le puissances“.⁴¹ Са пројектом се сложила и британска влада, задовољна јер се донекле водило рачуна о њеном предлогу, али још више зато што је предајом балканских Словена у наручје Аустроугарској смањивала утицај Русије на Балкану.⁴²

Италија није са одушевљењем прихватила Споразум, замерајући Русији и Аустроугарској што није била консултована приликом израде пројекта.⁴³ Незадовољство због руско–аустроугарског поступка се нарочито појачало после промене владе, сматрајући да се о италијанским интересима на Балкану није довољно водило рачуна. Нова влада је у договору Русије и Аустроугарске видела експационистичку политику, па је у почетку изостао пристанак њеног

38) Архив Србије (=АС), Министарство иностраних дела (=МИД) Политичко одељење (=ПО), 1904, ролна 275, М/89, фасц. VI, дос. V, Пов. бр. 1060, Посланик Ј. Ф. Христић – Министарству иностраних дела у Београду, Цариград 11. октобар 1903; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. I, нав. дело, док. 321, стр. 612–614.

39) *Руски документи за Македонија и македонското прашање (1859–1918)*, (избор, редакција и коментари Александар Трајановски), Државен архив на република Македонија, Скопје, 2004, док. 96, стр. 243.

40) Наташа М. Јовановић Ајзенхамер, „Поглед на спољнополитичку позицију Немачког царства из угла историје социолошких теорија: Макс Вебер о међународним односима“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 02/2018, стр. 171.

41) Да се сложи са захтевима.

42) Душан Пророковић, „Геополитички циљеви великих сила на Балкану уочи Првог светског рата и српско питање“, у: зборнику: *Србија и политика великих сила 1914–2014*, (приредили Живојин Ђурић и Милош Кнежевић), Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 71.

43) АС, МИД ПО, 1904, ролна 275, М/89, фасц. VI, дос. V, Пов. бр. 195, Посланик М. Ј. Милићевић – Министарству иностраних дела у Београду, Берлин, 18. октобар 1903; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. I, нав. дело, док. 332, стр. 628–629.

Министарства иностраних дела, сматрајући то крупним питањем. Зато је Италија, као потписница Берлинског уговора, захтевала обавештење у писаној форми и затражила да јој се додели улога у организацији жандармерије у трима вилајетима. Сматрала је да ће за такав предлог имати подршку Енглеске и Француске и обећавала да ће само под таквим условом дати пристанак.

Такође, ни Бугари нису били задовољни руско–аустроугарским предлогом, јер су мислили да се није водило рачуна о њиховим претензијама, сматрајући да је Македонско питање претежно бугарско народно питање. Код бугарских политичара је преовладавао јединствен став да је македонски само регионализам ширег бугарског идентитета. Поред свега, код великог дела словенског становништва у Македонији развијена је и особина „моралне мимикрије“, па је зато било тешко одредити њихов национални предзнак, јер се или нису изјашњавали, или јесу онако како су разни „пописивачи“ желели да чују.⁴⁴ Зато су променили тактику и своје схватање бугарског народног питања покушали да ставе на терен општих интереса свих балканских народа. Вероватно је зато с бугарске стране и стигао предлог Миловану Миловановићу⁴⁵ да заједно наступају, јер, по њима, није било разлике између српских и бугарских жеља.⁴⁶

Уследила је и реакција с турске стране. Ахмед Тевфик паша, турски посланик у Берлину, након четворонедељног боравка у Цариграду је указивао на узнемиреност султана поводом руско–аустроугарског корака и решеност Порте да не прихвати страну контролу, под изговором да су реформе из фебруара већином изведене. Одлучне да не попусте пред султаном и да спроведу реформе, Русија и Аустроугарска су биле спремне да примене одређене мере, па је било речи и о демонстрацији флоте. Мере би смањиле одговорност султана, али би, истовремено, изазвале подозрење мухамеданаца и добиле карактер силе.⁴⁷

44) Душан Пророковић, „Геополитички положај (БЈР) Македоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 02/2013 стр. 207–208.

45) Анализа политичког мишљења и деловања Милована Миловановића у: Драган Симеуновић, „Милован Миловановић – човек који је створио Балкански савез“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2013, стр. 221–254.

46) АС, МИД ПО, 1904, ролна 275, М/89, фасц. VI, дос. V, Пов. бр. 94, Посланик М. Ђ. Миловановић – Министарству иностраних дела у Београду, Рим 19. октобар 1903; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. I, нав. дело, док. 334, стр. 630–632.

47) АС, МИД ПО, 1904, ролна 275, М/89, фасц. VI, дос. V, Пов. бр. 200, Посланик М. Ј. Милићевић – Министарству иностраних дела у Београду, Берлин 24. октобар 1903; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. I, нав. дело, док. 348, стр. 655–656.

Иако су Турци преко својих амбасадора два пута покушавали да интервенишу, код грофа Ламздорфа у Петрограду и Голуховског у Бечу, да се неке тачке из уговора промене јер вређају њихов понос, то је одбијено под изговором да је овај споразум добро урађен, након чега је добио одобрење великих сила. Зато се у Цариграду одуговлачило са прихватањем предлога реформи, чак и под изговором султанове болести. По речима Стојана Новаковића, посланика Србије у Петрограду, Русија је била одлучна да истраје у својим намерама и спровођењу реформи.⁴⁸ Помало изненађен оваквим понашањем Русије, Макс Вебер је у томе видео „колективистичку етику православља која догматски упућује на сарадњу мимо рационалне и геополитичке логике“.⁴⁹

Одуговлачење султана са прихватањем руско–аустроугарског предлога реформи са великим интересовањем се пратило и у Берлину. У Министарству иностраних послова Немачке су сматрали да дуго ниједан догађај није изазвао већу пажњу и толико интересовање штампе. Преовладавало је мишљење да ће султан и Порта, после оштрих опомена, на крају морати да попусте и прихвате предлог реформи. Немачка влада је јавно поручила султану да не жели да сноси никакву одговорност изазвану његовим одуговлачењем и одлагањем.⁵⁰ Овакав став Немачке, која је сматрана „природним пријатељем Турске“,⁵¹ утицао је на власти у Цариграду да прихвате предложени програм.

И напокон, Порта је после учесталих опомена, а на задовољство амбасадора великих сила, одговорила да прихвата предлог реформи, притом наглашавајући добронамерност и њихова уверавања у одржање стања *status quo*-а и привременост предложених мера. Истовремено је резервисала право да преговара са амбасадорима о детаљима примене, прилагођавајући прву и другу тачку независности и сувереним правима Турске.⁵²

48) АС, МИД ПО, 1904, ролна 275, М/89, фасц. VI, дос. VI, Пов. бр. 170, Посланик С. Новаковић – Мини-старству иностраних дела у Београду, Петроград 12. новембар 1903; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. I, нав. дело, док. стр. 370, 693–695.

49) Наташа М. Јовановић Ајзенхамер, „Поглед на спољнополитичку позицију Немачког царства из угла историје социолошких теорија: Макс Вебер о међународним односима“, нав. дело, стр. 165.

50) *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. I, нав. дело, док. 372, стр. 697–698.

51) Наташа М. Јовановић Ајзенхамер, „Поглед на спољнополитичку позицију Немачког царства из угла историје социолошких теорија: Макс Вебер о међународним односима“, нав. дело, стр. 170.

52) АС, МИД ПО, 1903, ролна 260, И/16, фасц. II, дос. I, Пов. бр. 1155, Посланик С. Симић – Министарству иностраних дела у Београду, Цариград 13. новембар 1903; *Документи о*

Султановим одговором о начелном усвајању и прихватању свих девет тачака руско–аустроугарског предлога завршена је фаза усаглашавања и прихватања Споразума из Мирцштега. Следила је фаза реализације договореног, односно реформна акција, у којој су главну реч имале Русија и Аустроугарска као опуномоћнице сила потписница Берлинског уговора. Међутим, само објављивање о прихватању заједничке руско–аустроугарске ноте није изазвало велики оптимизам код хришћана у Османском царству, нашта су их наводила стална султанова одуговлачења, честе узајамне посете владара појединих земаља, као и став европске штампе о самим догађајима. Иако споразум у Мирцштегу представља резултат заједничког рада Русије и Аустроугарске, ипак су се опајале велике разлике међу двома потписницама Споразума. На то су указивали различити интереси и тежње ових двеју земаља на Балкану, држање Аустроугарске према убиствима руских конзула у Митровици и Битољу, као и покушаји немачке и аустријске штампе да унесу неповерење између Русије и Француске.

Испоставило се да спровођење договора није било нимало једноставније од постизања истог. На видело су испливале све разлике које су постојале међу великим силама, потписницама Споразума. Иако су покретачи ове акције биле Русија и Аустроугарска, међусобне разлике су биле највеће. Формално је Споразум промовисао *status quo* и подједнаку заступљеност обе државе, али фактички на делу је било слабљење Русије и све већи утицај Аустроугарске, нарочито међу Арбанасима.⁵³ Аустроугарска је иза себе имала подршку Немачке, али и Ватикана, који је у њој видео „бедем католицизма“ и брану надирању православља према западу. Зато Ватикан на планове ширења Аустроугарске према истоку гледа као на ширење римокатолицизма и свог утицаја.⁵⁴

Споразум из Мирцштега није успео, иако је начињено неколико корака у његовом спровођењу. Разлог за неуспех лежи у неискрености оних који су га потписали, пре свега Аустроугарске, која је у Споразуму видела начин свог продора на Балкан, без директне конфронтације. То би био наставак Берлинског конгреса који је Аустроугарску довео на Балканско полуострво без њеног ратног ангажовања. Споразум из Мирцштега је требало да учврсти њен положај и да јој омогући проширење даље на исток. Како је

спољној политици Краљевине Србије 1903–1914, књ. I, св. I, нав. дело, док. 375, стр. 704.

53) *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. I, нав. дело, док. 387, стр. 718–724.

54) Радослав Гаџиновић, „Колаборациони однос Ватикана и Аустроугарске у припреми напада на Србију 1914. године“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 02/2014, стр. 57.

главна препрека била Русија, склапањем договора и увођењем тзв. „дуалне контроле“, онемогућено је њено деловање на Балкану, али су неутралисане и државе с којима је Русија могла ући у савез, као што је Француска. У истом циљу, као потврда и надградња Споразума из Мирциштега, Русија и Аустроугарска су потписале 15. октобра 1904. године Уговор о неутралности, који је промовисао „лојалну и апсолутну неутралност“.⁵⁵ Он је, као и Споразум, само још више замаглио линије поделе и утицаја на Балкану.

Неискреност и прави циљеви Аустроугарске видели су се одмах на почетку спровођења реформи жандармерије. На изричито инсистирање Аустроугарске територија Косовског вилајета северно од Шар планине, највише угрожена анархијом, била је изузета из реформи, чиме је читав пројекат обесмишљен. То је, вероватно, и био план Двојне монархије која се руководила мишљењем генерала Бека, ранијег начелника аустроугарског Генералштаба, који је истицао да су Косово и Метохија, а не Цариград, стратегијски кључ Балкана и да се обезбеђивањем доминације над овим областима обезбеђује војно–политичка превласт на Балкану.⁵⁶ Касније одржавање у животу Споразума из Мирциштега је био привид који је завршен када је Аустроугарска једнострано и мимо свих договора и међународног права извршила анексију Босне и Херцеговине.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије, Збирка Јована Јовановића Пижона.

Архив Србије, Министарство иностраних дела, Политичко одељење.

Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Михаила Ристића.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Австриски документи за реформската акција на европските големи сили во Македонија 1903–1909, (предговор и редакција, Михајло Миноски, избор на документи и превод Горги Стојчевски),

55) F. R. Bidge, Rodger Bulen, *The Great Powers and European State System 1814–1914*, Pearson Longman, Harlow etc, 276.

56) Славенко Терзић, *Стара Србија (XIX–XX век): драма једне цивилизације. Раика, Косово и Метохија, Скопско–тетовска област*, нав. дело, 224.

- Државен Архив на Република Македонија, Скопје, 2002.
- Британски документи за историјата на Македонија (1901–1904)*, том VI, (редактор Александар Трајановски), Државен архив на Република Македонија, Македоника литера, Скопје, 2012.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. I, (приредио Андрија Раденић), Српска академија уметности, Београд, 1991.
- Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898–1899*, Државна штампарија, Београд, 1899.
- Руски документи за Македонија и македонското прашање (1859–1918)*, (избор, редакција и коментари Александар Трајановски), Државен архив на Република Македонија, Скопје, 2004.
- Србија 1878, документи*, (приредили Михаило Војводић, Драгољуб Р. Живојиновић, Андреј Митровић, Радован Самарџић), Српска књижевна задруга, Београд, 1978.
- Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914*, 18–I, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, Berlin, 1924.
- English documents on the Albanian League of Prizren and the Start of the Disintegration of the Balkans (1877–1885) II*, (ed. Skender Rizaj, Rilindja), Prishtinë, 1996.
- The Great European Treaties of the Nineteenth Century*, (ed. sir Augustus Oakes and R. B. Mowat, Introduction by sir H. Erle Richards), The Clarendon press, Oxford, 1930.

ЛИТЕРАТУРА

- Војводић Михаило, „Акција Србије на остваривању реформи у Европској Турској у првој половини 1903. године“, у: Михаило Војводић, *Изазови српске спољне политике*, Историјски институт, Београд, 2007, стр. 295–313.
- Војводић Михаило, „Аустро–руски споразум 1897. године“, у: Михаило Војводић, *Путеви српске дипломатије–огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку*, Clío, Београд, 1999, стр. 107–119.
- Војводић Михаило, „Конзуларна конвенција између Краљевине Србије и Турске (1879–1996)“, *Вардарски зборник*, Српска академија наука и уметности, Београд, бр. 3, 2004, стр. 8–32.

- Војводић Михаило, „Плава књига’ о страдањима Срба у Старој Србији“, у: Михаило Војводић, *Изазови српске спољне политике (1791–1918). Огледи и расправе*, Историјски институт, Београд, 2007, стр. 265–274.
- Гафиновић Радослав, „Колаборациони однос Ватикана и Аустроугарске у припреми напада на Србију 1914. године“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 02/2014, стр. 55–76.
- Гоцев Димитър, *Идејта за автономия като тактика в програмите на национално-освободителното движење в Македонија и Одринско (1893–1941)*, Internet, http://macedonia.kroraina.com/dg/dgoc_3.htm, 19/01/2019.
- Европа и источно питање: (1878–1923): политичке и цивилизацијске промене*, (гл. уредник Славенко Терзић), Историјски институт САНУ, Београд, 2001.
- Живковић Марко, *Источно питање и Кримски рат*, Студентски културни центар, Ниш, 2006.
- Зарковић Весна, *Афера у Ибарском Колашину 1901–1902. године*, Институт за српску културу Приштина, Лепосавић, 2008.
- Зарковић Весна, „Збор Арбанаса у Пећи 1899. године и његове последице“, *Баштина*, Институт за српску културу, Приштина, Лепосавић, св. 38/2015, стр. 79–92.
- Зарковић Весна, „Руске дипломате на удару агентагора у Косовском и Битољском вилајету почетком XX века“, *Баштина*, Институт за српску културу Приштина, Лепосавић, св. 32/2012, стр. 129–144.
- Илић Владимир, *Српска четничка акција 1903–1912*, Ecolibri, Београд, 2006.
- Историја Османског царства*, приредио Робер Мантран, Слио, Београд, 2002.
- Јагодић Милош, „Два извештаја Артура Еванса о Старој Србији из 1883. године“, *Мешовита грађа–Miscellanea*, Историјски институт, Београд, XXX, 2009, стр. 77–96.
- Јагодић Милош, *Српско–албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*, Завод за уџбенике, Београд, 2009.

- Јовановић Ајзенхамер Наташа, „Поглед на спољнополитичку позицију Немачког царства из угла историје социолошких теорија: Макс Вебер о међународним односима“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 02/2018, стр. 155–176.
- Јовашевић Драган, „Србија и Хашки трибунал – између права и политике“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 03/2011, стр. 321–347.
- Ковић Милош, *Дизраели и источно питање*, Слио, Београд, 2018².
- Кумануди Коста, „О политичким реформама у Старој Србији и Мађедонији од проф. Ал. Станојевића“, *Српски књижевни гласник*, Штампарија Петра Јоцковића, Београд, бр. III /1/1903, стр. 68–75.
- Јелена Лопичић Јанчић, „Конзулат Краљевине Србије у Приштини 1889–1912. године“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 03/2017, стр. 261–278.
- Мартиновић Сретен, „Децембарски и Бечки програм реформи у Турској 1902/1903. године и став Русије према Албанцима“, *Обележја*, НИРО Јединство, Приштина, бр. 3/1985, стр. 57–75.
- Надовеза Бранко, *Србија и Источно питање*, Милігех, Београд, 2011.
- Ортајли Илбер, *Најдужи век империје*, Српска књижевна задруга, Београд, 2004.
- Попов Чедомир, *Источно питање и српска револуција: 1804-1918*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.
- Поповић Васиљ, *Источно питање: историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Службени лист СРЈ, Балканолошки институт САНУ, Београд, 1996³.
- Пророковић Душан, „Геополитички положај (БЈР) Македоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 02/2013, стр. 205–222.
- Пророковић Душан, „Геополитички циљеви великих сила на Балкану уочи Првог светског рата и српско питање“, у: зборнику: *Србија и политика великих сила 1914–2014*, (приредили Живојин Ђурић и Милош Кнежевић), Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 61–86.

- Растовић Александар, *Велика Британија и Косовски вилајет 1877–1912. године*, Завод за уџбенике, Београд, 2015.
- Растовић Александар, *Велика Британија и Србија 1878–1889*, Службени лист СРЈ, Историјски институт, Београд, 2000.
- Симеуновић Драган, „Милован Миловановић – човек који је створио Балкански савез“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2013, стр. 221–254.
- Станојевић Ал[екса], *О политичким реформама у Старој Србији и Македонији*, Штампарија Доситије Обрадовић, Београд, 1902.
- Терзић Славенко, *Стара Србија (XIX–XX век): драма једне цивилизације. Рашка, Косово и Метохија, Скопско–тетовска област*, Православна реч, Историјски институт, Нови Сад–Београд, 2012.
- Bidge F. R., Bulen Rodger, *The Great Powers and European State System 1814–1914*, Pearson Longman, Harlow etc, 2005².
- Gerd Lora, *Russian policy on the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878–1914)*, De Gruyter, Warsaw and Berlin, 2014.
- Malcolm Noel, *Kosovo, a short history*, Papermac, London, 1998.
- Rogne Schumacher Leslie, “The Eastern Question as a Europe question: Viewing the ascent of ‘Europe’ through the lens of Ottoman decline”, *Journal of European Studies*, SAGE Publishing, London, vol. 44(1)/2014, стр. 64–80.
- Shaw Stanford J., Kural Shaw Ezel, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Vol. II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, 2005.

Vesna S. Zarkovic

GREAT POWERS, OLD SERBIA AND THE MÜRZSTEG AGREEMENT FROM 1903

Resume

Unresolved and incomplete issues from the Berlin Congress much more deepened the crisis in south-eastern Europe which had impact on Ottoman Empire and Balkan states as well. The Agreement in Mürzsteg from 1903 can be considered as the continuation of the Berlin Congress since it tried to solve the Eastern question and the survival of the Ottoman Empire in Europe. Signed is between Austria-Hungary and Russia – the two powers which claimed great expectations to Ottoman inheritance, and supported by other great powers. Nevertheless, the unsustainability of the existent situation led to the meeting of the tsars of Austria-Hungary and Russia in Mürzsteg. The meeting resulted in the launching of the reform action in three villayets - Thessaloniki, Monastir (Bitolj) and Kosovo. The exclusion of the territory of Old Serbia northern from the Sara Mountain from the reforms on the explicit request of Austria-Hungary – one of the initiator and signer of the Agreement, directly influenced on the outcome of the Agreement from Mürzsteg. Its formal abandonment occurred after the annexation of Bosnia and Herzegovina when Austria-Hungary, without all previous accords and international law, decided itself unilaterally to this procedure.

By the analysis of the acts of great powers and the use of historical method and chronological sequence, it is indicated in this paper to the most important moments which led to the appearance of crisis and armed conflicts at the end of the 19th and beginning of the 20th century.

Keywords: Agreement in Mürzsteg, great powers, Eastern question, Ottoman Empire, Macedonia, Old Serbia

---

* Овај рад је примљен 1. фебруара 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 7. марта 2019. године.